

Nagy Péter³⁶⁰: Dósa Elek és a székely nemesi jogok kérdése az úrbériség reformkori vitái során

Absztrakt: Az erdélyi társadalom egyik legégetőbb problémája a székelyek jogállásának rendezetlensége volt. A székely kiváltságokat a reformkorig számos alkalommal csorbították, vagy negligálták. Ennek hatására a hosszú évszázadok alatt kikristályosodó, a nemzetségi és katonai szervezeti struktúrát rendkívül jól ötvöző társadalom széttöredezett, az egykori heterogén társadalmi rétegződés széthullott. Az egykori rend felbomlását tovább gyorsította az alapvetően más feladatokkal, hagyományokkal és társadalmi sajátosságokkal rendelkező magyar és szász lakosságokkal való keveredés. Az újkor hajnalán rendkívül modernnek számító, a három nemzet uniójára épülő erdélyi államstruktúra a kezdetektől önmagában hordozta későbbi válságának okait. Dósa Elek nem egyszerű úrbéri szabályozást akart, hanem azt meghaladva az emberek egyenjogúságának korszerű eszméjét vallotta. Úgy gondolta, hogy az úrbért mindenféleképpen be kell vezetni, mivel az egy jobb és „állandóbb” helyzet előkészítő átmenete lehet, aminél többet akkor még nem lehetett tenni, kevesebbet pedig már nagy hiba lett volna. Könnyebb lett volna, ha nem ragaszkodtak volna az emberek annyira az úrbérhez, mint a helyzet megoldásához szükséges egyetlen lehetőséghez, amikor még lehetett volna más út mellett dönteni. Azok az intézkedések, amelyeket 1791-ben hatalmas változást hoztak volna, 1842-ben már nem elegendőek, azokat az idő meghaladta. Azonban ha több nem is lehet, úrbérnek lennie kell, de a kényszerűség lesz érezhető azon. Dósa ezzel a mondatával előre vetíti azokat a szörnyű következményeket, melyeket Erdélynek 1848-1849-ben el kellett szenvednie.

Bevezetés

Erdély jogi és társadalmi fejlődése - a királyi Magyarországtól való 1541-es elszakadását követően - új irányt vett, eltávolodott az anyaországi állapotoktól. A rendi átalakulás hosszú folyamattá nyúlt: a 16. század végére Magyarországon befejeződött, Erdélyben viszont még az újkor végén is tartott.³⁶¹ Az 1691-ben kiadott Diploma Leopoldium hatására Erdély gyakorlatilag osztrák koronatarományává vált, a kormányzati irányítást pedig az 1694-ben felállított udvari kancellária gyakorolta.³⁶² Az úrbérrendszer átalakítását Mária Terézia kezdte meg. 1769. november 11-én bocsájtotta ki azokat az erdélyi főkörmányszék által összeállított „bizonyos punctumokat”, amelyek csak ideiglenes jelleggel készültek. 1770-ben utasította Erdély vezetőit, hogy haladéktalanul álljanak hozzá az úrbéri törvény tervezetének kidolgozásához.³⁶³ Az úrbérrendezéssel kapcsolatos, Mária Terézia és Brukenthal erdélyi kormányzó közötti politikai játszmát az utóbbi nyerte meg, így minden maradt a régi rend szerint: a nemtelen réteg szenvedéseinek enyhítése érdekében nem történt semmi. Ennek hatására, a reménytelen és nyomorúságos élet ígérete miatt, a magyarság egyre nagyobb számban vándorolt ki. A szász lakosság elszigetelten, egzisztenciális biztonságban élt, élvezve a kereskedelemből és iparos tevékenységből származó jólétet, az egyre növekvő románságban pedig egyre inkább gyűlt az indulat, és alakult ki egy esetleges forradalom víziója.³⁶⁴ A helyzet csak ott javult, ahol a nemesség kevés számú képviselője ezt állami úrbér nélkül, jól felfogott érdekében, önként hajtotta végre. József nádor 1806-ban megjegyezte, hogy ha a Mária Terézia-féle

³⁶⁰ Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar 1042 Budapest, Viola u. 2–4.

³⁶¹ BERLÁSZ Jenő: Az erdélyi úrbérrendezés problémái, (1770–1780). *Századok*, 1941/7–8. 236–237.

³⁶² SÁNDORFY Kamill: *Erdély reformkorszakának jogtörténete*. Budapest, Effo., 2000. 16.

³⁶³ BERLÁSZ i.m. 245.

³⁶⁴ BERLÁSZ i.m.. 362.

úrbérrendezést végrehajtották volna, akkor a nemteleneknek „jó, becsült és nyugalmas életük lett volna”.³⁶⁵

Amikor a reformkori Magyarországon már törvénybe iktatták az önkéntes örökváltságot, és a harc már a kötelező örökváltságért folyt, Erdélyben még nincs úrbér, és a jobbágyság helyzetét még mindig az „1769-i Bizonyos Punctumok” és II. József jobbággyokkal kapcsolatos rendeletei szabályozták.³⁶⁶

Az erdélyi társadalom egyik legégetőbb problémája a székelyek jogállásának rendezetlensége volt. A székely kiváltságokat³⁶⁷ a reformkorig számos alkalommal csorbították, vagy negligálták.³⁶⁸ Ennek hatására a hosszú évszázadok alatt kikristályosodó, a nemzetségi és katonai szervezeti struktúráját rendkívül jól ötvöző társadalom széttöredezett, az egykori heterogén társadalmi rétegződés széthullott. Az átláthatatlan társadalmi viszonyok ellehetetlenítették az úrbér bevezetését.

Előadásomban két témakört szeretnék érinteni. Az elsőként a kaotikus társadalmi helyzet kialakulásának okairól szeretnék beszélni, a második részben Dósa Elek a helyzetre vonatkozó véleményét, javaslatát fogom ismertetni.

I. rész

A székely jogrend eredetéről nincs tudomásunk, csupán a már meglévő jogrendet említő vagy elismerő oklevelek kerültek eddig elő. Székelyföld politikai és közigazgatási életének tiszta formájában három színtere volt: az első a faluközösség, melyben mindenki részt vehetett, következő a székek szintje, majd az egész székelységet magába foglaló Székelyföld. A társadalmat alkotó székelyek pedig jogilag egységes megítélés alá estek.

A jogilag egységes társadalmi rend a 15-16. században kezdett megbomlani. Ezen folyamat okait két csoportba lehet osztani a hozott uralkodói döntések célja szerint. Különbséget kell tenni olyan intézkedés között, amelyek a kiváltságos székely rend megbontására irányultak, és voltak olyanok, amelyek más hatást kívántak kifejteni. Első kategóriába tartozik a Habsburg uralkodók azon szándéka, hogy a birodalmukat veszélyeztető, katonáskodással foglalkozó kiváltságos székelységet feloldják a környező népek között. Erről később még szólni fogok. Második kategóriába lehet sorolni a királyi adományok intézményét, vagy a székely településeknek adományozott városi címet is, tehát azon uralkodói döntéseket.

A nyertes háborúkat követő adományozásból a székelyek sem maradhattak ki, azonban a Székelyföld különleges jogállása miatt azon kívüli területeket kaphattak csak az uralkodótól. Ezáltal a primorok, a lófők és a gyalogosok között vagyoni szempontból differenciálódás kezdődött meg.

A jogi egységet „bontja meg” Luxemburgi Zsigmond idején egy új politikai tényezőnek, a városnak a megjelenése is. Zsigmond 1427-ben Toryavásárának (ma Kézdivásárhely) adott megerősítő levelében írja, hogy ő mindegyik székely székben egy várost bizonyos szabadságokkal tüntetett ki, melyeknek egyike Thorya vására.

Feltehetjük, hogy ezek a helységek korábban is bírtak a széket szervező, központi funkciókkal, ahol mód volt piaci tevékenység folytatására is, azonban arról, hogy a városok helyén nagyobb vásárhely lett volna, csupán Marosvásárhely és Kézdivásárhely esetében van tudomásunk. Mindenesetre az adományozott kiváltságok útján újabb elem járult a korábbi rend oldódásához.³⁶⁹

³⁶⁵ ACSÁDY Ignác: *A magyar jobbágyság története*. Budapest, Politzer Zs., 1906. 301.

³⁶⁶ TRÓCSÁNYI Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965. 493.

³⁶⁷ Dósa Elek tizenkét pontban foglalja össze a privilégiumokat. DÓSA Elek: *Erdélyhoni jogtudomány, melyet az alkotmányos Erdélyhóban az 1000-dik év olta törvényszerűen költ, s az 1849-dik évig érvényességgel birt törvények és szokások szerint*. I. Kolozsvár, Evangelico Református Főtanoda, 1861. 99–100.

³⁶⁸ BALÁS Gábor – DOMOKOS Andrea: *Erdély rövid jogtörténete 1947-ig*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó és Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete közös kiadványa, 1991. 163.

³⁶⁹ Balogh Judit: *A székely város a 16-17. században*

A székely föld és székely társadalom mai napig tartó egyben maradásának egyik legfontosabb záloga az öröklés sajátos rendje volt. Fej- és jószágvesztés esetén a vagyont nem elkobozták, hanem tovább öröklődött, fiú örökös nélkül maradt felmenő után a lány leszármazó örökölt. Magszakadás esetén a rokonságra szállt az örökhagyó vagyona. A király a rokonság nélkül maradt székely örökhagyó vagyont pedig csak székelynek adományozhatta. Ezen rendelkezések nem hagyták a székely nép vagyonának szétaprózódását.³⁷⁰ A Habsburg uralkodók azonban ki akarták oltani a székely privilégiumok hatályát. Ezen törekvés oka az volt (ahogyan már említettem), hogy az évszázadok óta határvédelemmel, katonáskodással foglalkozó népcsoport fegyveres ereje folyamatosan fenyegette a törékeny rendszert. E veszély felszámolása érdekében a kormányzat megszegte a székely nemzetiség és vagyon egyben tartásának zálogául szolgáló öröklési rendet, és azt a vagyont, melynek nem az államra, hanem a székely nemzetre kellett volna háramlania, saját embereinek ajándékozta. Ezáltal Székelyföldön két jogrendszer alakult ki egymás mellett: egyrészt a *ius generalis*-nak számító magyar jog, mely ajándékozással alakult ki, és az ehhez képest *ius specialis*, azaz a székely jogrend.

A székely társadalom az előbb ismertetett okoknál fogva a reformkor elejére teljesen megbomlott. Területileg két részre tagolódott: Csík és Háromszék népét a katonáskodás kötötte gúzsba, a közigazgatás és igazságszolgáltatás pedig az osztrák parancsnokság alá tartozottartoztak, akiknek joguk volt beavatkozni a házasság és öröklés rendjébe is. Udvarhely-, Maros-, és Aranyosszék területén külsőleg érvényesültek a kiváltságok, de Bécs erőteljes ellenőrzése miatt de facto alig különböztek a vármegyéktől. A kétféle tagoltság mellett meg kell említeni a székely társadalom csoportjait is: magyar vármegyéből áttelepült arisztokrácia, primorok, lófők (principili), gyalogosok (pixindarii), a köznemesi réteg (libertinus), polgárság, zsellérek és a jobbágyság. A jobbágyság tovább osztható (mögleghetősen különböző jogállásokkal): ősjobbágyok, fejekötött jobbágyok és fogott jobbágyok.³⁷¹

A társadalmi hangulat mögleghetősen feszült volta jól tetten érhető Dósa Elek a feltételezetten 1833-1834 környékén készült A marossszéki primpilius és pixidarius székelyek tisztválasztásbeli szabad votumok megszorítása ellen előterjesztett védekezés című munkájában.³⁷² Itt már nem csak az elnyomó hatalom és a székelység közötti konfliktus látható, hanem a többé csak névleg egyenlő, nemességgel rendelkező, belső társadalmi rétegek közötti növekvő ellentét is. Az konfliktus a régi székely nemesség részeit képező³⁷³ primorok, primpilius (lófő) és pixidarius (gyalogos) nemesség között volt megfigyelhető. 1827-ben meghozott, és 1830-ban megerősített székely jogszabályok szerint a gyűlésekben a primorok személyesen jelentek meg, míg a másik két társadalmi csoport falunként 2-3 képviselőt küldhetett. Ennek ellenére a jogaiban sértett rétegek 1831-ben személyesen jelentek meg a gyűlésben, azonban egy júniusban megalakuló bizottság három hiányzó taggal, és két szavazattöbbséggel, újra a gyűlés elé terjesztette a jogcsorbító javaslatot, mely elfogadásra is került, majd a Gubernium is jóváhagyta.³⁷⁴

https://www.academia.edu/11913319/A_sz%C3%A9kely_v%C3%A1ros_a_16-17._sz%C3%A1zadban (2015.03.19.) 1.

³⁷⁰ BÖZÖDI György: „A székely társadalom 1848-ban” in: ZÁHONY Éva (szerk.): *Hitel - Kolozsvár 1935–1944. II. kötet. Tanulmányok, repertórium*. Kolozsvár, Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1991. 205.

³⁷¹ BÖZÖDI i. m. 206–207.

³⁷² Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár Kézirattára ms. 1994

³⁷³ Siculi trium generum. CONNERT János: *A székelyek intézményei a legrégebb időktől az 1562-iki átalakulásig*. Kolozsvár, Gombos F. nyomdája, 1901. 70.

³⁷⁴ Dósa Elek: A marossszéki primpilius és pixidarius székelyek tisztválasztásbeli szabad votumok megszorítása ellen előterjesztett védekezés. KKEK ms. 1994.

II. rész

A hírlapi vita rövid vázlata

Ebben a feszült légkörben kezdődtek meg az erdélyi országgyűlések is. A legtöbb vitát generáló kérdést az úrbér székelyföldi bevezetése jelentette. Az általános székely nemesség ideája állt szemben a valósággal, miszerint a székely föld elkülönült, egységes voltát elvesztette. A korabeli közvélemény két táborra oszlott, a nemesi kiváltságokat védő nézetekre és a problémát felismerők, felismerni vélőkre, akik a haladás útját az úrbér bevezetésében látták.

Dósa Elek 1842-ben csatlakozott be egy a marosszéki marchális gyűlésen elmondott beszédével az úrbérfeletti vitába. A kérdést nem csak elméleti alapokon vizsgálta, hanem a kutatások eredményeit arra is felhasználta, hogy a 19. század elejére társadalmilag teljességgel felaprózódott és az új, Bécsből vezérelt, politikailag teljesen megbénított közigazgatással rendelkező Erdély problémáinak orvoslásán dolgozzon. Egy harmadik utat vetett fel, a jogegyenlőséget, melyet olyan abszurdnak tartott a korabeli közvélemény, hogy Dósát egyenesen a nemesi törekvések fő ideológusának kiáltották ki.

Az országgyűlésekkel párhuzamosan zajlottak a vármegyei és széki gyűlések is. Az Erdélyi Híradóban rendszeresen, vázlataiban közölték az Erdély területén megtartott gyűlések legfontosabb történéseit. A polémia nyitóakkordjaként Berzenczey László 1842. február 11-én *Marosszéki közgyűlés* című tudósításában a következőképpen fogalmazott:

„(Dósa Elek) kimondá, hogy urbérnek székelyföldön helye nincs, nem lévén ott ugy nevezett parasztbirtok, nem kapuszám szerinti öszveirat.”³⁷⁵

Dósa Elek kifejtette, hogy az úrbér bevezetése helyett engedményeket kellene tenni birtoklási jogok, a személy sérthetlenségének, a felperesi pozíció betölthetőségének, illetve az „adó törvényes lábra állításának” tekintetében. A következő ülésnapon pedig Dósa szónoklatában az úrbért személyi és vagyoni részekre osztotta, utóbbiról megjegyezve, hogy ha csak az adó kérdését rendezik, az csupán felszíni megoldás.³⁷⁶ Érdemes megjegyezni, hogy Berzenczey ezt az ismertetést olyan lesújtó hangnemben tette, hogy Kemény Pál, ki maga is szem és fültanúja volt a beszédnek – *olvasván a tudósítást* – ugyan ezen folyóirat hasábjain megjegyezte, hogy emlékezete szerint éppen Berzenczey volt az, aki „az öröm harsány hangulatán nyilatkozta ki”, hogy feladva eddigi nézeteit az úrberről, a kérdés – *lévén, hogy többé nem rabszolga és úr, hanem ember és ember közti viszonyról van szó* – egység útján kerüljön szabályozásra.³⁷⁷

Ugyancsak a polémia nem kiegyenlített viszonyait és indulatosságát hivatott bizonyítani az a tény, hogy a szerkesztők a nekik nem tetsző, ellentétes véleményen lévő írásokat saját megjegyzéseikkel jelentették meg. Kemény Pál leveléhez hozzáfűzi, hogy a hiteles tudósító nem saját nézete, hanem a történéseknek megfelelően, nem elfogultan írja le a történeteket. Hozzáteszik még, hogy az úrbér szerződéssel való szabályozása a legrosszabb és legelnyomóbb a lehetséges megoldások közül, mivel az tág teret hagy a földesurak túlzó követeléseinek.³⁷⁸ Dósa Elek február 22-én nyilatkozatot jelentet meg az Erdélyi Híradóban, mondván, nem ismeri el a róla írottakat és a szerkesztőség kísérő megjegyzéseit pedig részrehajlónak tartja.³⁷⁹

Az egyes vélemények megírása előtt – *a hangvétel és az erőarányok megértéséhez* – szolgáljon adalékul az a szerkesztői megjegyzés, amely Dósa Elek a témában megjelentetett utolsó cikkének címe alá került: „Publicanusi bünbánattal vonjuk vissza szavainkat és a’ beküldő úr feleletét, mint

³⁷⁵ BERZENCZEY László: „Marosszéki közgyűlés” *Erdélyi Híradó* 1842/12. 70.

³⁷⁶ BERZENCZEY 1842/12. 70–71.

³⁷⁷ KEMÉNY Pál: „Marosszéki közgyűlés ügyében” *Erdélyi Híradó* 1842/14. 83.

³⁷⁸ Uo.

³⁷⁹ DÓSA Elek: „Nyilatkozat” *Erdélyi Híradó* 1842/15. 88.

mulatságos cikket mutatjuk be a' közönségnek 's ha majd közepe tájt szelíden kihanyatlanék olvasóink kezéből, kérjük vegyék ezt éber figyelmök csalhatatlan jeléül."³⁸⁰

Dósa Elek véleménye

Dósa Elek nem egyszerű úrbéri szabályozást akart, hanem azt meghaladva az emberek egyenjogúságának korszerű eszméjét vallotta. Úgy gondolta, hogy az úrbért mindenféleképpen be kell vezetni, mivel az egy jobb és „állandóbb” helyzet átmenete lehet, aminél többet akkor még nem lehetett tenni, kevesebbet pedig már nagy hiba lett volna.³⁸¹ Könnyebb lett volna, ha – ahogy Wesselényinek írja még csak 1842-ben – nem ragaszkodtak volna az emberek annyira az úrbérhez, mint a helyzet megoldásához szükséges egyetlen lehetőséghez, amikor még lehetett volna más út mellett dönteni. Azok az intézkedések, amelyeket 1791-ben hatalmas változást hoztak volna, 1842-ben már nem elegendőek, azokat az idő meghaladta. Azonban ha több nem is lehet, úrbérnek lennie kell, de a kényszerűség érezhető lesz azon.³⁸² Dósa ezzel a mondatával előre vetíti azokat a szörnyű következményeket, melyeket Erdélynek 1848-1849-ben el kellett szenvednie.

Gondolatmenete szerint a közvagyon csak úgy felelhet meg a rendeltetésének, és lehet alapja a gazdasági fellendülésnek, ha a társadalom minden tagja a tulajdonát képező földbirtok nagyságának arányában fizet adót, és tehetségük szerint részesülnek a polgári jogokból. Ha Magyarország és Erdély alkotmánya ettől az elvtől nem tért volna el, nem jelentene olyan sürgető gondot. Mivel azonban a birtokos nemes rend kiváltságai miatt a közadó, vagy annak a bevezetése eleve ki volt zárva, a közszükséglet fedezésére szolgáló legfőbb forrást az emberi jogoktól megfosztott lakosság vállalt nyomó adó jelentette, így e források a 19. század elejére majdnem teljesen kiszáradtak. A lakosság ezreivel szemben milliók kényszerültek az évszázadok óta megtagadott igazság kiszolgáltatását követelni. Az, hogy a közvagyon megtartása biztosítva legyen, az önfenntartásért való kötelesség lett. Ezt – Dósa szerint – a legegyszerűbb módon úgy lehet elérni, ha visszatérnénk a közállományi alap elveihez, vagy annak törvénybeli kimondásával, hogy minden lakos kivétel nélkül köteles legyen a közállomány fenntartására, az országgyűlés által évenként megállapított mértékű, a törvényhatóságok számára teljesítendő szolgáltatáson keresztül. Az ország minden lakosának kivétel nélkül részesülnie kell minden, a polgárokat megillető jogban. Különösen nagy jelentősége van annak, hogy a személyek tulajdonhoz való joga teljes lehessen, illetve, hogy minden természetes személynek joga lehessen bármilyen hivatalt vállalni.³⁸³

A polgári átalakulás folyamata alatt a sérülékeny lakosság jogaival való visszaélés megakadályozása a törvényhozás feladata. Indokoltá tenné a változtatást annak igazságosságos volta is, mely nem csak jólétet adna, hanem szimpátiát is keltene a népben. Biztosított lenne a közszükség fedezésére való pénzforrás. Az osztályok megszüntetésével a lakosságból egy nemzet lehetne, mely más úton nem jöhet létre. Az ebből fakadó ügyszomság a leghatásosabb eszköze a nemtelen nép millióinak az arisztokrácia ezreivel szembeni vértanúsági ihletettséggé és elszántsággá hazafiúi érzelmekké való átalakítására. „Gyökeres orvoslása a'sinlódó testén itt ott mutatkozó számtalan sebnek, melyeket kötözgethetünk, forrasztgathatunk, mint eddig még századokon keresztül, de ideig óráig tartó enyhülést eszközölő gyógyítgatásink naponta mérgező leendik a'belsejében lappangó kóroanyagot, míg a' palliatív gyógyítgatás martaléka lesz a' beteg épen úgy, mint az alapjaiban meggyengült épület összeroskad a foltozatok terhe alatt.” Ha gyökeres változásra az ország nem hajlandó, akkor az úrbér biztosítása elmulasztathatlan kötelesség, ameddig arra az idő és körülmények miatt előbb-utóbb rá nem kényszerül.³⁸⁴

³⁸⁰ Szerkesztői megjegyzés: DÓSA Elek: „Felelet Pálffy János és Berzenczey László urak feleleteikre” *Erdélyi Híradó* 1842/84. 506.

³⁸¹ Wesselényi Miklós levele Dósa Elekhez 1846. 08. 21. Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, F 250 Fond familial Wesselényi din Jibou, (a továbbiakban: DJCAN F250) 165 Copii 1846.

³⁸² Dósa Elek levele Wesselényi Miklóshoz 1842. 11. 27. Marosvásárhely DJCAN F250, 135.

³⁸³ DÓSA Elek: Nyilatkozat a' Pálffy János által fölfedezett Dósa-elvekre nézve. *Erdélyi Híradó*, 1842/69., 70. 425.

³⁸⁴ Uo.

A magyar, székely és szász föld közti különbségek félretételével a törvényhozásnak nem csak joga, hanem kötelessége is Erdélyben mindenhol, ahol földesúr és úrbéres található, az irántuk való gondoskodást kiterjeszteni, hogy a zsellér nem csak közállomány és földesura, hanem mint ember és polgár, utódai iránti kötelességeit is szabadon teljesíthesse.

Dósa Elek már 1842-ben úgy fogalmazott, hogy még az éppen folyó országgyűlésen törvényt kell hozni a földesúri önkénynek nem csak korlátozásáról, hanem teljes eltörléséről is, hogy többé saját ügyeiben ne bíraskodhasson. Ugyancsak törvényben kell meghatározni azt a szolgálati mennyiségét, amelyet a földesúr zsellérének „külső és belső fekvőkben, és egyéb haszonvételekben” adni köteles. Ez azt jelenti, hogy az országgyűlés jogkörébe kell utalni azon juttatások legkisebb mértékének a meghatározását, amelyet a földesúr a tulajdonát képező földön élő nemtelenek számára biztosítani köteles. Ezek a juttatások lehetnek ingatlan birtokjogának átruházása, illetve meghatározott dolgok hasznainak szedése. Ezen birtokjog védelme a zsellért megilleti, úgyis, mint embert, úgyis, mint a közállomány megbecsülést és kímélést méltán érdemlő „élő kincstára”, vivum aerariuma. A zsellérek személyi és vagyoni ügyei kerüljenek ugyanazon törvények hatálya alá, mint az ország többi lakójáé, mivel ezen politikai út követése könnyen kényes természetű eredményeket szülhet, a lakosság többségének elszigetelt osztályaiban közérdek ellenesen örökítik tovább. Dósa Elek szerint rendkívül fontos annak kimondása, hogy a nemtelen állapotú zsellér közhivatal vállalásához való jogával élhet, és nem csak ahhoz van joga, hogy úrbéri állományát megválthassa, hanem bármilyen ingatlant is szerezhessen és birtokolhat úgy, mint bárki más. Különösen, mivel az úrbéres tulajdonjogának korlátozása és ügyeik kizárólag politikai úton való kezelése egyáltalán nem segíti elő a szabad földdel bíró szabad embereket, vagyis önálló birtokos polgárság rétegének megerősödését.

Székelyföldön – írta Dósa Elek – a fennálló törvények szerint nem volt olyan, a földekkel foglalkozó összeírás, amely alapján közadó kivethető lenne. Az úrbéri állomány meghatározása nem lehetséges addig, amíg Székelyföld sajátságos jogállását külön törvénnyel nem változtatják meg. Ezt az úrbéri törvény által megvalósítani nem tanácsos, de nem is lehetséges. Dósa ezen álláspontot az előtte ismert minden, az adózási rendszert szabályozó törvényre alapítja, melyek egyértelműen megmutatják, hogy kapuszám szerinti adózás csak a magyar és szász földön létezik, a székely földön pedig (Marosvásárhely kivételével) nincs. Ebből az következik, hogy a székely területeken a földdel kapcsolatos törvényes összeírás nem létezik, igazság pedig csak akkor lehet, ha a vármegyei allódiom is, alkotmányos biztosítékok mellett, a közadó alapja lesz.³⁸⁵

Dósa Elek Berzenczey állításaira válaszolva kiemelte, hogy nem ugyanazt jelenti, hogy a székely földön földre fektetett adózás nem létezik (ahogyan a Maros-szék gyűlésén az valójában elhangzott) azzal, hogy a székely földön nincs (ahogyan Berzenczey a beszédet előadta az Erdélyi Híradóban³⁸⁶). A kapunak (porta-dica-rovás) különböző időkben különböző jelentése volt. A kapuszám szerinti adó az idők alatt nem földre, hanem a jobbágy ingóvagyonára lett alapítva.³⁸⁷ Dósa Elek kijelenti, hogy sosem tagadta, hogy a székely földön adót fizető jobbágy volt. Azok azonban soha nem földre voltak fektetve. Ha ennek ellenére esetleg valamelyik törvénycikk mégis ezt a kifejezést használta és székelyföldi kapuszám szerinti adózásról beszélt volna, az arra bizonyítékul nem szolgálhatott, hogy a Székelyföldre közadó lett volna kivetve, hanem csak arra, hogy a székelyföldi jobbágyok is fizettek adót ingó vagyonaik után. Berzenczey írásában több törvénycikkre is hivatkozik, azonban Dósa rávilágított arra a tényre, hogy azon jogszabályok, melyekre Berzenczey a portális adó székelyföldi létezésének bizonyítása érdekében hivatkozott, olyan időszakban születtek, mely időszak alatt a székelyeknek nem volt szabadsága, a Segesváron 1562-ben tartott gyűlést megelőző események³⁸⁸

³⁸⁵ DÓSA Elek: „Nyilatkozat a' Pálfy János által fölfedezett Dósa-elve nézve” *EH*, 1842/70. 425.

³⁸⁶ BERZENCZEY László: Maros-széki közgyűlés. *EH*, 1842/12. 70.; DÓSA Elek: Felelet Pálfy János és Berzenczey László urak feleleteikre. *EH*, 1842/84. 507.

³⁸⁷ Uo.

³⁸⁸ A székelység nagyobb része felkelt II. János ellen, de levették őket és 1562-ben a köznép jobbágygá lett, királyi adományozás alá került.

következtében. A székely privilégiumok azonban visszanyerték hatályukat, melyek így a portális adóról szóló törvényeket lerontották, így semmilyen jogerővel nem rendelkeznek, tehát azok nem lehetnek semmiféle hivatkozás alapjai.³⁸⁹

1607-ben megváltozott a szabályozás, egy-két kivételt leszámítva megszűnt az adók ingóságokra alapított kivetése, és állandósult az Aprobrata Constitutio 3. R. 2. titulusában található ingatlanvagyonra fektetett rendszere.³⁹⁰ Dósa szerint a vitatott állításának igazolásához azonban nem kell a jogtörténet legmélyebb rétegeihez nyúlni, azt két hatályos dokumentummal is alá tudja támasztani. Első a Diploma Leopoldinum 14. pontja, mely szerint a Székelyföldre egyedül a honvédelem terhe van fektetve. Tehát sem több, sem kevesebb, mint a magyar nemesi allódiához. Második éppen a három nemzetnek a porták feletti accordája, mely 1693-ban a fejedelem által is ünnepélyesen megerősítettett. Ezen egyezmény alapján az ország 2425 portái közül 1400 a szász földre, 1000 a vármegyékre és 25 Marosvásárhelyre rovatván a Székelyföld teljes megkíméltetésével.³⁹¹

Összegzés

Erdély országgyűlése 1848-ban külön fogalmazta meg a jobbágy felszabadító törvényeket, de annak elfogadásának lehetőségét kétségtelenül a magyarországi események tették lehetővé. Főbb vonásaiban azonosak a magyarral, de néhány, a későbbiekben fontossá váló részletben eltérnek azoktól.³⁹² A jobbágyok a majorsági parasztbirtok után a szolgálmányokat teljesíteni tartoztak. Külön bíróságok felállításáról rendelkeztek a volt földesurak és a volt jobbágyok között földjeik úrbéri vagy majorsági természetű felől támadt vitás kérdések elintézésére. A székely örökség körébe tartozó birtokokat egészében majorsági birtoknak nyilvánították. A volt jobbágy úrbéres pedig telkének szabad tulajdonosa lett.³⁹³

Az 1848. őszi jobbágymozgalom általános felkelésbe csapott át. Az udvarházak egy részét feldúlták, a rabságba ejtett nemesi családokat pedig elhurcolták.³⁹⁴

Dósa Elek jobbágysággal kapcsolatos nézetei világosak, úrbérfogalma jogászibb, az alapvető emberi jogok ismeretéről és érvényre juttatni kívánságáról tesz tanúbizonyságot. A cél a jogegyenlőség, tehát örökváltságra van szükség. Ha bevezetik az úrbért, mely mindenféleképpen kényszerű megoldás, akkor előtte az adók alapját kell tisztázni. Dósa Elek nagy hatást gyakorolt Wesselényi Miklósról, ahogyan mindenkire, aki az erdélyi reformkor jogi kérdéseivel kapcsolatba került.

³⁸⁹ DÓSA Elek: Felelet Pálffy János és Berzenczey László urak feleleteikre. *EH*, 1842/84. 507.

³⁹⁰ A második cikk harmadik articulusa a következőképpen fogalmaz: „Az adó az országbeli adófizető kösségnek felszámlálása szerént való kapuszámok után jár, mely már közönségesen róvásnak nevezetik, mely róvás és felszámlálás szerént tiz emberek irattatnak és rendeltetnek egy kapuszámra; mely tiz emberszámot hogy ha Isten kegyelmességéből ez hazának békességében valahánynyal meghaladná is a mostani emberek száma, mindazáltal ugyancsak azon egy kapunak tartatik és a többi tartozik a felrótt embereket az ő állapotjoknak mivoltokoz képest segíteni.” MÁRKUS Dezső: 1540 – 1848. évi erdélyi törvények. In: *Corpus Juris Hugarici*. Budapest, Franklin – Társulat, 1900. 71.

³⁹¹ DÓSA Elek: Felelet Pálffy János és Berzenczey László urak feleleteikre. *Erdélyi Híradó*, 1842/84. 508.

³⁹² HOMOKI-NAGY Mária: Jobbágyfelszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. In: MEZEY Barna – VÖRÖS Imre (szerk.): *A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma: Jogtörténészek 1848-ról*. Budapest, Logod, 2001. 115.

³⁹³ MÁRKUS Dezső: 1540 – 1848. évi erdélyi törvények. In: *Corpus Juris Hugarici*. Budapest, Franklin – Társulat, 1900. 673–675.

³⁹⁴ MISKOLCZY Ambrus: Erdély a forradalomban és szabadságharcban. . In: SZÁSZ Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986. 1392.; DÓSA ELEK: *Maroszsék MOL P 5/b*. Erdélyre vonatkozó iratok.